

**SÚWRETLEW KÓRKEM ÓNERI QURALLARÍ ARQALÍ STUDENTLERDI
ESTETIKALÍQ RAWAJLANDÍRÍW TIYKARLARÍ**

Urazimova Tamara Valerevna – kórkem-óner tanıw ilimleriniń kandidatu, docent

urazimova@mail.ru

Ajiniyaz atındaǵı Nókis mámleketlik pedagogikalıq institutı

**ОСНОВЫ ЭСТЕТИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ СТУДЕНТОВ
ПОСРЕДСТВОМ СРЕДСТВ ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОГО ИСКУССТВА**

Уразимова Тамара Валерьевна – кандидат искусствоведения, доцент

Нукусский государственный педагогический институт имени Ажинияза

FUNDAMENTALS OF AESTHETIC DEVELOPMENT OF STUDENTS THROUGH VISUAL ARTS

Urazimova Tamara Valerevna – Candidate of Arts, Associate Professor

Nukus State Pedagogical Institute named after Ajiniyaz

Tayanch so‘zlar: estetik rivojlanish, estetik did, ijodiy qobiliyatlar, ijodiy o‘zini namoyon qilish, tasviriy san’at.

Rezyume. Maqolada tasviriy san’at vositalari orqali talabalarni estetik rivojlantirish asoslarining o‘ziga xos xususiyatlari ochib berilgan. Tasviriy san’at vositalaridan foydalangan holda talabalarni estetik rivojlantirish san’at asarlari bilan tanishtirish va mustaqil ijodiy faoliyat orqali go‘zallikni idrok etish va tushunish qobiliyatini shakllantirish, estetik did va ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirishga asoslanadi. Buning uchun rangtasvir, haykaltaroshlik, grafika asarlarini tomosha qilish, tahlil qilish, ularning tarixi va ta’sirini o‘rganish, rasm va boshqa ijod turlari bo‘yicha amaliy mashg‘ulotlar o‘tkazish kabi turli usullardan foydalaniladi.

Ключевые слова: эстетическое развитие, эстетический вкус, творческие способности, творческое самовыражение, изобразительное искусство.

Резюме. Статья раскрывает особенности основ эстетического развития студентов посредством средств изобразительного искусства. Эстетическое развитие студентов с использованием средств изобразительного искусства основано на формировании способности воспринимать и понимать прекрасное, развивать эстетический вкус и творческие способности через знакомство с произведениями искусства и самостоятельную творческую деятельность. Для достижения этой цели используются различные методы, такие как просмотр и анализ произведений живописи, скульптуры и графики, изучение их истории и влияния, а также практические занятия по рисованию и другим видам творчества.

Key words: aesthetic development, aesthetic taste, creative abilities, creative expression, fine arts.

Summary. The article reveals the features of the foundations of students' aesthetic development through the means of fine arts. The aesthetic development of students using fine arts means is based on forming the ability to perceive and understand beauty, developing aesthetic taste and creative abilities through familiarization with works of art and independent creative activity. To achieve this goal, various methods are used, such as viewing and analyzing works of painting, sculpture, and graphics, studying their history and influence, as well as practical classes in drawing and other types of creativity.

Kirisiw. Súwretlew óneri arqalı studentlerdiń estetikalıq rawajlanıwınıń tiykarları – súwretlew óneri dóretpeleri menen tanısw hám ámeliy iskerlik arqalı olarda gózzallıqtı seziw qábletin rawajlandırıw, kórkem talǵam hám dóretywshilik qádiriyatlardı qalıplestiriwden ibarat. Bunda kórkem óner hám qorshaǵan álemdi mazmunlı túrde qabıl etiw kónlikpelerin qalıplestiriw, isendiriw, izleniw jaǵdayların jaratıw, ámeliy háreketlerge úyretiw usılların qollanıw zárúr. Súwretlew óneri arqalı studentlerdi estetikalıq rawajlandırıwdıń maqseti: shaxstı qalıplestiriw (studenttiń estetikalıq rawajlanıwı onıń individualıǵın qalıplestiriw hám jámiyettiń estetikalıq mádeniyatın qalıplestiriwge baǵdarlangan), kórkem óner haqqında túsiniw (studentler kórkem óner túrlerin túsiniw hám bahalaw ushın zárúr bolǵan bilim hám kónlikpelerge iye boladı), dóretywshilik hám mádeniy qádiriyatlar (dóretywshilik hám mádeniy qádiriyatlar, sonday-aq, estetikalıq qádiriyatlar dúnyasında jol-joba taba alıw qábileti qalıplesedi).

Súwretlew ónerinen paydalanıp studentlerdi estetikalıq jaqtan rawajlandırıw **metodologiyası** studentlerdiń estetikalıq sezimlerin, dóretywshilik qábiletlerin qalıplestiriwge, kórkem óner túrleri arqalı ruwxıy qádiriyatlardan paydalanıwǵa tiykarlangan. Ol isendiriw,

kewil bildiriw, izleniw jaǵdayları, úyretiw (shınıǵıw) usıllarınan ibarat bolıp, kórkem óner, qarım-qatnas, tábiyat, miynet, oyın sıyaqlı hár qıylı qurallardan paydalanıwdı názerde tutadı. Súwretlew ónerinen paydalanıp studentlerdi estetikalıq rawajlandırıw **metodologiyasınıń maqseti** – gózzallıqtı kóriw, túsiniw hám dóretyw qábiletin rawajlandırıw, ruwxıy qádiriyatlar hám kórkem ónerge baylanıstırıw arqalı bir pútın shaxstı qalıplestiriw. Súwretlew ónerinen paydalanıp studentlerdi estetikalıq jaqtan rawajlandırıw **metodları** tómendegilerden ibarat: isendiriw metodı (studentlerde gózzallıqqa sanalı múnásibetti qalıplestiriw), kewil bildiriwge iytermelew metodı (studentlerdi kórkem ónerdi qabıl etiwdegi emociional tájiriye procesine tartıw), izleniw jaǵdayları metodı (dóretywshilik sheshimlerdi óz betinshe izlewge sharayat jaratıw, tájiriye hám baslamalardı xoshamettlew), úyretiw metodı (kónlikpe hám uqplılıqlardı ámeliy shınıǵıwlar arqalı bekkemlew).

Tiykarǵı bólim. Súwretlew óneri quralları arqalı studentlerdi estetikalıq jaqtan rawajlandırıwda kórkem óner mádeniyatınan xabardar bolıw, kórkem óner shıǵarmaların qabıl etiw hám talqılaw kónlikpelerin rawajlandırıw, súwretlew iskerligi procesinde dóretywshilik qábiletlerin qalıplestiriwge erisiledi. Buǵan ámeliy háreketlerge úyretiw

(súwret salıw, músın salıw), dóretiwshilikti rawajlandırıw ushın izleniw jaǵdayların xoshametlew, gózzallıqqa emcional baha beriw arqalı qayǵırıwǵa shaqırıw sıyaqlı hár qıylı usıllar járdeminde erisiledi.

Súwretlew óneri quralları arqalı studentlerdi estetikalıq rawajlandırıw procesinde tómendegilerge ayrıqsha itibar beriw kerek:

1. Estetikalıq qatnastı qalıplestiriw: kórkem ónerde, tábiyatta, kúndelikli turmısta gózzallıqtı kóre alıw, onı qádirlew qábiletin rawajlandırıw. Estetikalıq qatnastı qalıplestiriw – kórkem óner hám turmısta gózzallıqtı seziw hám bahalaw qábiletin rawajlandırıwǵa qaratılǵan maqsetli process. Bul process kórkem óner dóretpeleri menen tanısıw, estetikalıq talǵam hám sezimlerdi rawajlandırıw, dóretiwshilik qábiletin qalıplestiriwden ibarat. Estetikalıq tárbiyanıń wazıypaları ekskursiya, kórkem óner menen shuǵıllanıw, sawbetlesiw, kórgizbelerge barıw sıyaqlı formalar arqalı sheshiledi.

Bul jerde de tiykarǵı tárepler tómendegiler: maqsetke baǵdarlangan process (estetikalıq qatnasıqtı qalıplestiriw shólkemlestirilgen process bolıp, tuwılıwdan baslanadı hám pútkil ómiri dawamında dawam etedi); kóp tárepleme rawajlanıw (tek ǵana gózzallıqtı kózden ótkeriw emes, al kórkem tábiyat, emcional, biliw aktivligi, dóretiwshilik qábiletlerdiń rawajlanıwın óz ishine aladı); gózzallıqtı kózden ótkeriw (adamnıń qorshap turǵan dúnyada, tábiyatta, turmısta, kórkem ónerdegi gózzallıqtı kóriw hám seziw qábiletine tiykarlanadı); kórkem ónerdiń roli (kórkem óner túrleri menen tanısıw (súwret, muzıka, ádebiyat, teatr) estetikalıq qatnastı qalıplestiriwdiń tiykarǵı qurallarınan biri bolıp esaplanadı); estetikalıq dóretiwshilik (estetikalıq qatnastıń rawajlanıwı dóretiwshilikke umtılw hám ózin kórsetiwge járdem beredi, kúndelikli tájiriýbeni kórkem niyetlerge aylandıradı).

2. Dóretiwshilik qábiletin rawajlandırıw: dóretiwshilik qábiletin rawajlandırıw, súwretlew iskerligindegi kónlikpelerdi hám ulıwma dóretiwshilik kórinislerin rawajlandırıw. Dóretiwshilik qábiletlerdi rawajlandırıw qolaylı ortalıq jaratıw menen birgelikte súwret salıw, waqıya oylap tabıw, standart emes máselelerdi sheshiw, jańa iskerlik túrlerin ózlestiriw sıyaqlı háreketlerdi de óz ishine aladı. Tiykarǵı shártlerge baslamalı xoshametlew, tańlaw erkinligin beriw, tayar sheshimlerdi májbúrlemey qollap-quwatlaw hám járdemlesiw kiredi.

Dóretiwshilik qábiletlerdi rawajlandırıwdıń shártli shártleri tómendegiler bolıp esaplanadı: qolaylı ortalıq jaratıw (psixologiyalıq qolaylılıq hám qollap-quwatlawdı támiyinlew, isenimli qatnasıqlardı qollap-quwatlaw); tańlaw erkinligi (individke ne hám qalay islew, belgili bir jumısqa qansha waqt ajratıwdı ózi tańlawına imkan berin); qollap-quwatlaw hám járdemlesiw (qollap-quwatlawdı usınıń, biraq tayar sheshimlerdi ayıp kórsetpeń. Gárezsizlik hám óz kúshine iseniwdi xoshametlew; hár qıylılıq hám xoshametlew (bir qıylılıq hám sharshawǵa jol qoymaw ushın hár qıylı jumıslardı usınıw etiń. Bul hám dóretiwshilik tapsırmalar, hám fizikalıq shınıǵıwlar, oynılar, hár qıylı sezimler menen islesiw bolıwı múmkin).

Bunda bilim beriw procesinde tómendegi metod hám ámeliyatlardan paydalanıw múmkin: súwretlew óneriniń hár túrli túrleri menen bir qatarda ónermentshilik usıllarınan paydalanıw (súwret salıw, buyımlar islew mayda motorıkanı, qıyalın rawajlandıradı, pikir hám sezimlerdi bayan etiwge járdem beredi); bilim beriw oynıları (erkekler

dóretiw, personajlar hám kostyum oylap tabıw, súwretli gúrrinler islew); izertlew jumısı (súwretli bayanatlar tayarlaw, qızıqlı tema boyınsha maǵlıwmatlardı izlew hám talqılaw); máseleler sheshiw (insannan maksimal kúsh jumsawdı talap etetuǵın, biraq orınlaw múmkin bolǵan máselelerdi usınıw. Muwapıq sheshim óz qábiletine isenimdi bekkemleydi); úyreniw hám talqılaw (biliw proceslerin rawajlandırıw: dıqqat, eslew, pikirlew, ásirese, obrazlı pikirlew); sanalı baqlaw (jańa ideyalar hám baylanıslardı kóriw ushın átirapta júz berip atırǵan proceslerdi talqılaw).

3. Mádeniyat penen tanısıw: milliy hám jáhán kórkem mádeniyatı menen tanısıw, kórkem ónertanıwshılıq bilim hám túsiniqlerdi qalıplestiriw. Mádeniyatqa úyreniw – bul insannıń mádeniy qádiriyatlar, normalar, dástúrler, bilim hám kónlikpelerdi ózlestiriw procesi bolıp, onıń hár tárepleme rawajlanıwına xızmet etedi. Bul process eki baǵdarda júz beredi: sociallasıw, adam jámiyetiniń mádeniyatın ózlestiredi hám dóretiwshilik belsendilik, ózi mádeniyatın dóretiwshisine aylanadı.

Sociallasıw dep atalıwshı birinshi baǵdar (jámiyetten shaxsqa) tómendegilerge tiykarlanadı: bilimlendiriw (mádeniy miyrastı ózlestiriwge mektep baǵdarlamaları, pánler hám kórkem óner háptelikleri, joybarlaw jumısları, xalıq dástúrlerin ózlestiriw járdem beredi); shańaraq hám jámaát (balada óz mádeniyatı haqqında túsiniq payda etiwde shańaraq, xalıq bayramları, máresimler, oynılar hám dástúrler tiykarǵı rol oynaydı); mámleketlik institutlar (muzeyler, kitapxanalar, arxivler hám basqa da mádeniy mákemeler mádeniy baylıqlardan paydalanıw imkaniyatın beredi, biraq nızam hújjetleri arqalı paydalanıw shekleniwi múmkin).

Dóretiwshilik belsendilik sıyaqlı keyingi baǵdar (jeke adamnan jámiyetke) tómendegilerdi anlatadı: intellektual hám ruwxıy rawajlanıw (kórkem óner hám basqa mádeniy kórinislerdi úyreniw jeke adamdı intellektual, ruwxıy hám ádep-ikramlılıq jaqtan rawajlandıradı hám de estetikalıq zawıq keltiredi); innovaciýalar (jańa shıǵarmalar, ilimiy ashılıwlar, texnikalıq qurallar hám basqa mádeniyat elementlerin jaratıw onı bayıtadı hám jámiyetiniń rawajlanıwına járdem beredi).

Bul jerde mádeniyatqa aralasıwdıń rolin de atap ótiw zárúr: sociallasıw hám inklyuziya (mádeniyatqa aralasıw adamlardı, sonıń ishinde, imkaniyatları sheklengen adamlardı sociallastırıw hám inklyuziyalawdıń nátiýjeli quralı esaplanadı); shaxstıń rawajlanıwı (bul process insannıń sıpatları, idealları, qádiriyatları hám dúnyaqarasın qalıplestiredi); tınısh birge jasaw (mádeniyat adamlar arasında óz ara túsiniwi, keńpeyillik hám tilekleslikke járdem beredi, bul tınısh birge jasaw ushın áhmiyetli); minez-qılıqtı tártipke salıw (mádeniyat normaları hám qaǵıydaları turmıstıń hár qıylı tarawlarında insannıń minez-qılıqın tártipke saladı).

Studentlerdiń emcional dúnyasına tásir etiw, ádep-ikramlılıq hám estetikalıq idealdı qalıplestiriw shaxs rawajlanıwı procesi arqalı ótedi. Shaxs rawajlanıwı – bul insannıń pútkil ómiri dawamında júz beretuǵın hám onıń ishki dúnyası (isenimi, qádiriyatları, ózin-ózi ańlawı), minez-qılıq, turmıstıń fizikalıq, aqlıy, ádep-ikramlılıq, sociallıq sıyaqlı hár qıylı táreplerin óz ishine alatuǵın úziksiz ózgerislerdiń quramalı procesi. Bul process ishki (jeke belsendilik, umtılıwlar) hám sırtqı (sociallıq ortalıq,

tárbiya, basqa adamlar menen óz ara qatnası) faktorlardıń óz ara tásiiri nátiyjesi bolıp esaplanadı.

Shaxs rawajlanıwı qorshaǵan ortalıq penen óz ara tásirlesiw arqalı ámelge asadı (adam tuwılıwınan baslap ózin qorshagan álem tásirinde qalıplese baslaydı, dáslep – shańaraq hám jaqınları, keyin – mektep, universitet, jumıs hám t.b.; biliw hám iskerlik (rawajlanıw waqıyanı biliw hám óz iskerligi arqalı ámelge asadı. Waqt ótiwi menen shaxstıń sistemalı sıpatları ózgerip baradı hám bul ózgerisler tek sanlıq emes, al sıpatlıq xarakterge iye boladı); ishki procesler (óz-ózin ańlaw, ózgerisler zárurlıǵın ańlaw, óz ómiri ushın juwapkershilikti óz moynına alıw hám maqsetke muwapıq háreket etiw sıyaqlı ishki mexanizmler az áhmiyetke iye emes.); ishki hám sırtqı faktorlardıń óz ara baylanıslılıǵı (shaxstıń rawajlanıwına genetikalıq beyimlilikler de, sociallıq sharayatlar, tárbiya hám shaxstıń jeke tańlawı da tásir etedi); procestıń úzliksizligi (shaxstıń rawajlanıwı bir waqtlı process emes, al ómiriniń aqırına shekem dawam etetuǵın turaqlı dinamika bolıp esaplanadı. Ol óz ishine hám muǵdar ózgerislerin (ósiwdi), hám sapa ózgerislerin (transformaciyanı) aladı.

Barlıq processte kórkem ónerdi úyreniwge durıs jantasıw, súwretlew óneriniń túrleri (reńli súwret, grafika, músınshilik hám basqalar) menen tanısıw úlken áhmiyetke iye.

Kórkem ónerdi úyreniw – shıǵarmalardı tariyx, filosofiya, psixologiya sıyaqlı hár qıylı kózqaraslardan talqılaw, dóretiwshilik kónlikpelerin ózlestiriw. Tiykargı baǵdarları: kórkem ónertanıw (kórkem óner tariyxı hám teoriyaların úyreniw), estetika (kórkem óner filosofiyası), sociologiya, kórkem óner psixologiyası. Sonday-aq, belgili bir dóretiwshilik túrleri boyınsha kónlikpelerdi qalıplestiriwge qaratılǵan ámeliy oqıw bolıwı múmkin.

Kórkem óner túrlerin úyreniwde kórkem ónerdi úyreniwdiń tiykargı baǵdarlarınıń ózine tánligin esapqa alıw kerek. Kórkem óner baǵdarı kórkem óner usılları hám baǵdarların tariyxıy talqılaw hám klassifikaciyalaw, mádeniy hám tariyxıy kontekstti úyreniwdi óz ishine aladı. Estetikalıq jantasıw – filosofıyanıń gózzallıq, kórkem óner hám talǵam tábiyatın úyreniwshi bólimi. Kórkem óner sociologiyası hám psixologiyası, onıń tiykarı kórkem ónerdi sociallıq hádiyse sıpatında úyreniw, sonday-aq, kórkem ónerdi, sonıń ishinde, kóriwdi qabıl etiw psixologiyası. Semiotika kórkem ónerdi belgiler hám kommunikaciya sisteması sıpatında tallaw sıpatında. Bul baǵdar kórkem shıǵarmada mánilerdiń qalay jaratılıwı hám jetkeriliwin úyrenedi. Bul jerde ámeliy bilim beriw de sońǵı orında

turmaydı, onıń tiykarında kórkem ónerdiń belgili túrleri súwretlew, músınshilik, muzika hám basqalarda dóretiwshilik kónlikpelerin rawajlandırıw, dóretiwshilik arqalı ózin hám óz sezimlerin túsiniw birinshi orında turadı.

Súwretlew óneri dáslep payda bolǵan waqıttan baslap iytermelew hám qayǵırıw usılına tiykarlangan. Sezimlerdi rawajlandırıwǵa járdem beretuǵın kórkem óner shıǵarmaları hám qorshaǵan ortalıq qubılısların emocional bahalaw. Kórkem ónerde kewil bildiriwge iytermelew metodu – adamnıń kórkem shıǵarma qaharmanlarına kewil bildiriwi, olardıń is-háreketlerin bahalawı emocional tásirshenlikti rawajlandırıw usılı. Ol joqarı kórkem shıǵarmalar hám olardıń emocionallıq-obrazlı atqarılıwı arqalı ájayıp nársege emocionallıq-unamlı, sıqılsız nársege unamsız qatnastı qalıplestiriwge tiykarlanadı [1:265-266].

Bul metodtıń tiykarında emocional jılıw jatadı. Shıǵarmanı tıńlaw yaki oqıw arqalı insan obrazlar dúnyasına kirip baradı, qaharmanlardıń sezimlerin sezinedi. Keyingi basqısh háreketlerdi bahalaw bolıp esaplanadı. Emocional baǵınıw procesinde personajlardıń háreketlerin bahalaw júz beredi, bul bolsa álemge estetikalıq múnásibetti qalıplestiriwge xızmet etedi.

Ózlestiriwde kórkem ónerdiń joqarı sapası da kem áhmiyetke iye emes. Metodtıń nátiyjeli islewi ushın shıǵarmalardıń kórkemlik qunınıń joqarı bolıwı áhmiyetli.

Keyingi basqısh – emocional atqarıw. Tek ǵana tekst yamasa súwretti anıq tákirarlaw emes, al materialdı ózgeshe ortalıq jaratatuǵın sezimge beriw de áhmiyetli.

Qollanıw nátiyjesinde estetikalıq talǵam qalıplese. Metod óz estetikalıq talǵamın qalıplestiriwge járdem beredi. Sonıń nátiyjesinde gózzallıq seziminiń rawajlanıwına hám jaramsız nársege unamsız múnásibettiń rawajlanıwına járdem beretuǵın emocionallıq juwapkershiliktiń rawajlanıwı. Juwmaqlawshı basqısha adamgershilik pazıyletler qalıplese, olardı tárbiyalaw arqalı personajlarǵa kewil bólistiw júz beredi.

Juwmaq. Súwretlew óneri quralları arqalı studentlerdiń estetikalıq rawajlanıwı olardıń mádeniy qadıriyatları, dóretiwshilik pikirlew hám ruwxıy dúnyasın qalıplestiriwge xızmet etetuǵın áhmiyetli process esaplanadı. Juwmaqlap aytqanda, bul process studentlerdiń sezim tájiriybesin bayıtadı, olardıń talǵam hám únleslik sezimin rawajlandıradı, jáhán kórkem mádeniyatınan xabardar etedi. Bunday qatnas nátiyjesinde oqıwshılar átiraptaǵı gózzallıqqa kóbirek itibarlı boladı hám ózin-ózi dóretiwshilik jaqtan ámelge asırıwǵa uqıplı boladı.

Ádebiyatlar

1. Арнхейм Р. Искусство и визуальное восприятие: [пер. с англ.] – Москва: «Архитектура-С», 2007.